

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНАЛІСТИКА

БРОНЕВИЦЬКА О. М.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових
дисциплін
(Навчально-науковий інститут
права та правоохоронної діяльності
Львівського державного університету
внутрішніх справ)

АФТАНАСІВ В. М.,

студентка III курсу
(Навчально-науковий інститут
права та правоохоронної діяльності
Львівського державного університету
внутрішніх справ)

ВЕРГУН В. А.,

студент III курсу
(Навчально-науковий інститут
права та правоохоронної діяльності
Львівського державного університету
внутрішніх справ)

УДК [343.148:577.212]:[343.132:343.6]

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.3.2.23>

**РОЛЬ МОЛЕКУЛЯРНО-ГЕНЕТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У ВСТАНОВЛЕННІ
ВИНИ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я ОСОБИ**

Молекулярно-генетична експертиза займає важливе місце у кримінальному провадженні, забезпечуючи встановлення вини шляхом ідентифікації обвинуваченого на основі аналізу біологічних маркерів. У статті здійснено аналіз міжнародних та національних нормативно-правових актів, що регламентують правовий статус судово-генетичних досліджень у механізмі доказування. Разом з тим, висвітлено імперативні положення ратифікованих міжнародних договорів та конвенцій, а також розглянуто рекомендаційні акти, що визначають біоетичні та процедурні стандарти застосування ДНК-експертизи у кримінальному судочинстві.

Окрему увагу авторів приділено аналізу положень Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України від 13.04.2012 № 4651-VI [1], що встановлюють процесуальні засади призначення експертизи, критерії її належності, допустимості та достовірності у судовому розгляді, а також механізми забезпечення процесуальних гарантій при отриманні біологічних зразків.

Також, у статті здійснено аналіз національної судової практики, який ілюструє як вагомість і доказову цінність генетичних досліджень, так і наявні методологічні та процесуальні проблеми у їх застосуванні. Авторами виокремлено основні виклики, пов'язані з правовим регулюванням процедури проведення

молекулярно-генетичних експертиз, а також процесуальними гарантіями їх належної оцінки в суді.

На основі критичного осмислення законодавчих положень визначено напрямки вдосконалення правового регулювання молекулярно-генетичних експертиз у кримінальному процесуальному законодавстві України, з урахуванням міжнародних стандартів правосуддя та принципів захисту прав особи.

Стаття є актуальним внеском у розвиток кримінально-правової доктрини та практики, вона має практичне значення для законодавців, суддів, прокурорів, адвокатів та експертів.

Ключові слова: молекулярно-генетична експертиза, судова експертиза, кримінальне провадження, вина, доказування, генетичні маркери, ідентифікація особи.

Bronevytska O. M., Aftanasiv V. M., Vergun V. A. The role of molecular genetic examination in establishing guilt for the investigation of crimes against human life and health

Molecular genetic examination plays an important role in criminal proceedings, ensuring the establishment of guilt by identifying the accused based on the analysis of biological markers. The article analyzes the international and national legal acts regulating the legal status of forensic genetic research in the mechanism of proof. At the same time, the authors highlight the mandatory provisions of ratified international treaties and conventions, and also consider the recommendations that define bioethical and procedural standards of DNA examination in criminal proceedings.

The authors pay special attention to the analysis of the provisions of the Criminal Procedure Code (hereinafter – the CPC) of Ukraine dated 13.04.2012 № 4651-VI [1], which establishes the procedural principles of the examination, the criteria for its relevance, admissibility and reliability in court proceedings, as well as the mechanisms for ensuring procedural guarantees when obtaining biological samples.

At the same time, the article analyzes the national case law, which illustrates both the significance and evidentiary value of genetic research and the existing methodological and procedural problems in its application. The authors identify the main challenges associated with the legal regulation of the procedure for conducting molecular genetic examinations, as well as procedural guarantees of their proper assessment in court.

Based on a critical analysis of the legislative provisions, the authors identify the areas for improving the legal regulation of molecular genetic examinations in the criminal procedure legislation of Ukraine, taking into account international standards of justice and principles of protection of human rights.

The article is a relevant contribution to the development of criminal law doctrine and practice, and it is of practical importance for legislators, judges, prosecutors, attorneys, and experts.

Key words: molecular genetic examination, forensic examination, criminal proceedings, guilt, evidence, genetic markers, identification of a person.

Вступ. У межах кримінального провадження встановлення вини особи у вчиненні злочину є фундаментальним елементом доказування, що впливає на винесення законного й обґрунтованого судового рішення. Молекулярно-генетична експертиза, як один із спеціальних методів судової експертизи, набуває дедалі більшого значення при розслідуванні кримінальних правопорушень проти життя і здоров'я особи.

Проте правозастосовна практика демонструє низку теоретичних та практичних проблем, пов'язаних із використанням даних молекулярно-генетичної експертизи у кримінальному провадженні. Зокрема, виникають питання щодо належності та допустимості таких

доказів у межах національного кримінального процесуального законодавства, їхньої доказової сили та співвідношення з іншими видами експертних висновків.

Станом на сьогодні, важливо дослідити питання дотримання процесуальних гарантій під час вилучення біологічних зразків, їхнього дослідження та подальшого використання у процесі доказування, а також забезпечення принципу презумпції невинуватості та змагальності сторін при застосуванні результатів таких експертиз у судовому розгляді.

Крім того, необхідним є аналіз міжнародної практики застосування молекулярно-генетичної експертизи у кримінальному судочинстві, порівняння відповідності вітчизняних норм міжнародним стандартам кримінальної юстиції та можливі перспективи вдосконалення нормативного врегулювання зазначеного питання в Україні.

Загалом, дослідження ролі молекулярно-генетичної експертизи є актуальним для вдосконалення механізму доказування, забезпечення законності та обґрунтованості судових рішень, а також для зміцнення принципів правосуддя у кримінальному процесі.

Стан дослідження ролі судових експертиз у кримінальному судочинстві України свідчить про активний інтерес науковців, практиків та правозахисників до зазначеної сфери. Так, значну увагу вивченню даної проблематики у своїх працях приділяли, зокрема: О.М. Дуфенюк [2], яка у своїй монографії здійснювала компаративне дослідження теоретичних і практичних питань, пов'язаних із функціонуванням інституту судових експертиз в Україні та Польщі; Н.В. Кравець [3], що розглянув роль експерта, його висновку у кримінальному провадженні та досліджував новели законодавства щодо особливостей призначення та проведення експертиз; Р.В. Куций (у співавторстві з П.Є. Антонюк та А.О. Антощук) [4], предметом дослідження яких стала тактика отримання зразків для експертизи в кримінальному провадженні; Є.І. Макаренко [5], який аналізував проблеми призначення судових експертиз у кримінальному провадженні та інші.

Однак, незважаючи на значний прогрес, існують напрямки, які залишаються недостатньо вивченими та потребують подальшого дослідження. Зокрема, методологічні аспекти проведення експертиз є одним із таких напрямків. Хоча існують загальні рекомендації щодо проведення молекулярно-генетичних експертиз, детальні методологічні підходи, які б враховували специфіку різних видів злочинів, залишаються недостатньо розробленими. Це стосується, насамперед, стандартів відбору та обробки зразків, а також інтерпретації їх результатів.

Разом з тим, вплив технологічного прогресу на криміналістичну практику та правове регулювання потребує пріоритетного вивчення. Адже швидкий розвиток технологій у сфері генетики вимагає постійного оновлення знань і практик, тоді як дослідження впливу новітніх технологій, таких як CRISPR та інші методи редагування генів, на цю сферу є недостатніми.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз сучасного стану застосування молекулярно-генетичної експертизи у кримінальному судочинстві України, а також виявлення основних проблем і викликів, що виникають у зазначеній сфері. Крім того, стаття має на меті обґрунтувати необхідність удосконалення законодавчого регулювання, зокрема внесення змін до КПК України, для забезпечення високої якості та достовірності експертних досліджень, підвищення рівня захисту прав учасників кримінального провадження та сприяння справедливому і об'єктивному встановленню вини у справах, пов'язаних із злочинами проти життя і здоров'я особи.

Результати дослідження. Як зазначалося вище, молекулярно-генетична експертиза постає як важливий елемент кримінально-процесуальної діяльності, спрямованої на встановлення ознак злочину та формування належної доказової бази для кримінального переслідування особи. В умовах сучасного кримінального судочинства її застосування детермінується необхідністю точного ідентифікаційного аналізу біологічних маркерів обвинуваченого, що вимагає всебічного дослідження нормативно-правових засад її використання як інструменту доказування.

У межах кримінального провадження експертиза є інструментом для встановлення об'єктивних фактичних даних, що мають значення для кримінально-правової кваліфікації

діяння, шляхом застосування спеціальних знань у відповідній галузі. Експертний висновок як форма процесуального доказу не лише забезпечує механізм збору та верифікації доказової інформації, а й уможливує її критичне оцінювання всіма суб'єктами кримінального судочинства [4, с. 282]. В умовах здійснення ідентифікаційних і діагностичних експертиз виникає обґрунтована необхідність отримання порівняльних зразків, що можуть бути предметом дослідження у межах судово-експертної діяльності.

Як влучно зазначають науковці, процедура отримання таких зразків належить до складних процесуальних дій, що мають комплексний процесуальний характер, оскільки джерелом інформації виступають одночасно як фізична особа, так і матеріальне середовище [4, с. 282]. Відповідне правове регулювання зазначених аспектів потребує детального аналізу імперативних норм кримінального процесуального законодавства з урахуванням доктринальних положень та міжнародних стандартів правосуддя.

Імперативність міжнародних нормативно-правових актів, ратифікованих Україною, визначає доктринальний підхід до правозастосування судової експертизи, пов'язаної з генетичними дослідженнями. Зокрема, Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 [6] встановлює необхідність забезпечення процесуальних гарантій, що обмежують необґрунтоване втручання у сферу приватного життя особи. Разом з тим, Конвенція про права людини та біомедицину від 04.04.1997 [7] формує біоетичні стандарти, які мають фундаментальне значення у забезпеченні належного регулювання процедур експертизи, їхньої процесуальної допустимості та відповідності критеріям кримінального судочинства.

В даному контексті доречно підкреслити, що Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20.04.1959 [8], доповнена відповідними протоколами, окреслює межі транскордонного обміну експертними висновками, що безпосередньо корелює з проблематикою інтеграції результатів молекулярно-генетичних досліджень у механізм доказування.

Водночас, важливу роль відіграють міжнародні нормативні акти, які мають рекомендаційний характер і визначають стандарти та принципи організації кримінального провадження і здійснення судово-експертної діяльності. Зокрема, рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи, такі як Rec (2006) 13 [9], встановлюють параметри процесуального статусу експертних висновків, підкреслюючи необхідність забезпечення їхньої легітимності, об'єктивності, достовірності та процедурної прийнятності в рамках кримінального процесу. Також звернення уваги на захист прав людини та гарантії справедливого судочинства відображені у відповідних рекомендаціях Організації Об'єднаних Націй.

Національне законодавство України також передбачає нормативне регулювання судово-експертної діяльності, включаючи молекулярно-генетичні дослідження, що використовуються у кримінальному провадженні. Зокрема, у Законі України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» від 09.07.2022 № 2391-IX п. 6 ч. 1 ст. 1 визначено, що «*молекулярно-генетична експертиза (дослідження)* – дослідження біологічного матеріалу людини, що здійснюється з метою отримання її геномної інформації» (курсив наш) [10].

У межах судової молекулярно-генетичної експертизи основним об'єктом дослідження виступає ДНК людини, представлена у двох основних формах: ядерній та мітохондріальній. Ядерна ДНК утворює основу хромосомного апарату клітини, і має найбільшу ідентифікаційну інформативність, оскільки містить унікальний генетичний код особи, що уможливує її використання у межах кримінального судочинства з метою вирішення завдань персоніфікованого визначення причетності до злочину. Наприклад, у ході розслідування умисних вбивств встановлення молекулярних слідів є одним із найважливіших аспектів формування доказової бази. Біологічні зразки, що містять ядерну ДНК, можуть бути виявлені у крові, слині, спермі, волоссяному покриві, часточках епітеліальних тканин, а також у морфологічних структурах органів і тканин трупа [11, с. 175]. Відповідно, їх виявлення, вилучення та процесуальне збереження у ході огляду місця події та здійснення інших слідчих (розшукових) дій є особливо важливим для подальшого проведення експертного аналізу.

КПК України встановлює загальні принципи доказування, процесуальні аспекти формування експертної бази кримінального переслідування, а також критерії належності, допустимості та достовірності висновків молекулярно-генетичних експертиз. Так, відповідно до ст. 242 КПК України, експертиза призначається у випадках, коли для встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання у відповідній сфері [1]. Молекулярно-генетична експертиза входить до переліку судових експертиз, які можуть бути призначені слідчим, прокурором або судом у процесі доказування факту вчинення злочину.

Окрім того, ст. 243 КПК України регламентує порядок залучення експерта. Зазначимо, що у межах кримінального провадження молекулярно-генетичні дослідження проводяться акредитованими судово-експертними установами, що володіють відповідним матеріально-технічним забезпеченням [1]. Відповідність таких експертиз критеріям допустимості оцінюється судом у рамках судового розгляду.

Процесуальне регулювання отримання біологічних зразків у кримінальному провадженні ґрунтується на положеннях ст. 245 КПК України, яка визначає процедуру відібрання зразків для експертного дослідження. Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 245 КПК України, у разі необхідності отримання зразків для проведення експертизи вони відбираються стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею. У випадку, якщо проведення експертизи доручено судом, відібрання зразків для її проведення здійснюється судом або за його дорученням залученим спеціалістом. Проте, у разі відмови особи добровільно надати біологічні зразки слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, що розглядається в порядку, передбаченому ст. 160–166 КПК України, має право дозволити слідчому, прокурору (або зобов'язати їх, якщо клопотання було подано стороною захисту) здійснити відбирання біологічних зразків примусово [1].

З даного приводу в науковій доктрині існує позиція, відповідно до якої питання примусового отримання біологічних зразків залишається правовою прогалиною, що обумовлює варіативність правозастосовної практики та безпосередню залежність реалізації відповідної слідчої (розшукової) дії від інституційних можливостей органу досудового розслідування [4, с. 283]. При цьому, відсутність чітко визначеного механізму нормативного закріплення процедури примусового відібрання біологічного матеріалу у підозрюваної чи обвинуваченої особи як на рівні загального законодавчого регулювання, так і на рівні відомчих інституцій призводить до ситуаційної обумовленості застосування такого заходу, що корелює із процесуальним статусом особи, особливостями правового позиціонування сторони захисту, такою слідчих дій та загальною метою кримінального переслідування.

Крім того, КПК України передбачає критерії оцінки експертного висновку у межах ст. 102, що окреслює допустимість доказів у кримінальному процесі [1].

Однією з основних проблем, яка виникає у межах застосування молекулярно-генетичних експертиз у кримінальному процесі, є їхнє необґрунтоване призначення за широким спектром речових доказів, навіть за умови низької ймовірності виявлення на них біологічного матеріалу, що має істотне доказове значення для встановлення істини у справі.

Правозастосовна практика свідчить про численні випадки надмірного використання зазначеного виду експертиз, що не завжди корелює з потребами об'єктивного розслідування та може призводити до переважання експертних установ без фактичного внеску у процес доказування. Так, у межах кримінального провадження щодо звинувачення особи у вчиненні умисного вбивства слідчими органами було ініційовано проведення дванадцяти судових молекулярно-генетичних експертиз за різними об'єктами. Однак у вироку Голосіївського районного суду м. Києва від 01.06.2018, що розглядав цю справу, прямо вказано, що отримані експертні висновки не мають доказового значення, оскільки інформація, здобута на їх основі, не підтверджує винуватість підсудного ані у відриві, ані в сукупності з іншими доказами [12].

Відтак, ефективне застосування молекулярно-генетичних експертиз у кримінальному процесі передбачає необхідність раціонального підходу до відбору об'єктів дослідження. До

проведення такого виду експертизи повинні залучатися виключно ті матеріальні об'єкти, на яких існує обґрунтована можливість виявлення біологічних слідів, що мають потенціал для ідентифікаційного аналізу та можуть сприяти встановленню обставин справи.

У межах принципу змагальності кримінального провадження процесуальна допустимість доказів, сформованих на основі експертного дослідження, перебуває у сфері судової оцінки та детермінується відповідністю процедури отримання біологічних зразків вимогам законодавства. Відсутність належного правового обґрунтування або порушення встановленого порядку відбору матеріалу для експертизи може бути правовою підставою для визнання недопустимими відповідних доказів судом, що, своєю чергою, унеможлиблює їх використання у механізмі кримінального переслідування.

Суд, як суб'єкт контролю за дотриманням принципів законності та допустимості доказів, здійснює критичну оцінку способу їх здобуття, враховуючи як процесуальний статус особи, у якої було вилучено біологічний матеріал, так і кореляцію такого заходу з гарантіями захисту прав людини, включаючи презумпцію невинуватості та право на справедливий судовий розгляд.

Разом з тим, Закон України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 № 4038-XII [13] регламентує функціонування експертних установ, визначає процесуальний статус експертних висновків та встановлює засади методологічного забезпечення генетичних досліджень у кримінальних справах. Своєю чергою, Закон України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 № 2297-VI [14] окреслює обмеження щодо використання біологічного матеріалу у кримінальному судочинстві, встановлюючи імперативні вимоги до їхньої обробки, збереження та захисту від несанкціонованого втручання.

Наприкінці, підкреслимо, що судово-експертна діяльність у кримінальному провадженні виступає фундаментальним інструментом для об'єктивізації фактів і встановлення істини у справі. Зокрема, молекулярно-генетична експертиза, яка ґрунтується на дослідженні ДНК-матеріалу, зумовлює новий рівень доказування, оскільки надає змогу не лише ідентифікувати біологічний зв'язок із подією злочину, але й опосередковано впливати на визначення суб'єктивної сторони дій обвинуваченого.

Однак, незважаючи на значний потенціал молекулярно-генетичної експертизи, в практиці кримінального провадження існують суттєві проблеми в межах нормативно-правового регулювання та методологічних аспектів її застосування.

Висновки. Зважаючи на вищевикладене, для впровадження уніфікованих підходів щодо застосування молекулярно-генетичної експертизи у кримінальному провадженні, до КПК України пропонуємо внести зміни. Зокрема, необхідно визначити, що призначення молекулярно-генетичної експертизи здійснюється лише за наявності відповідних доказів або обставин, які обґрунтовують її доцільність і необхідність, а також передбачити чіткі строки проведення такої експертизи з пріоритетним розглядом у справах про тяжкі та особливо тяжкі злочини.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. Дуфенюк О.М. Експертиза у кримінальному провадженні за законодавством України та Польщі: порівняльне дослідження: *монографія*. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 272 с.
3. Кравець Н.В., Бегма А.П., Ховпун О.С. Особливості призначення та проведення експертизи у кримінальному провадженні: новели законодавства. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*, 2019. Вип. 15. С. 167–173.
4. Антонюк П.Є., Антошук А.О., Куций Р.В. Тактика отримання зразків для експертизи в кримінальному провадженні. *Право і суспільство*, 2021. Вип. 5. С. 281–289.
5. Макаренко Є.І., Здор В.М. Проблеми призначення судової експертизи у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*, 2019. Вип. 3. С. 218–222.

6. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

7. Конвенція про права людини та біомедицину від 04.04.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_334#Text

8. Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20.04.1959. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_036#Text

9. Рекомендація Rec (2006) 13 Комітету Міністрів державам-учасницям щодо застосування тримання під вартою, умов, у яких воно відбувається, і запровадження гарантій від зловживань з Пояснювальною запискою, прийнята Комітетом Міністрів 27.09.2006. URL: <https://rm.coe.int/16806f40e5>

10. Про державну реєстрацію геномної інформації людини: Закон України від 09.07.2022 № 2391-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20#Text>

11. Степанюк Р.Л. Особливості призначення судової молекулярно-генетичної експертизи під час розслідування вбивств. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*, 2019. № 3 (100). С. 174–180.

12. Вирок Голосіївського районного суду м. Києва від 01.06.2018 у кримінальній справі № 752/13790/15-к (провадження № 1-кп/752/479/18). URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74398980>

13. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>

14. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>

